

Uit Ibsens voorbereidende notities voor "Et dukkehjem"

Geestelijke conflict. Neerslachtig en verward door haar geloof in autoriteit, verliest ze het geloof in haar morele recht en bekwaamheid om haar kinderen groot te brengen. Bitterheid. Een moeder in de hedendaagse maatschappij, net zoals sommige insecten die weggaan en sterven nadat ze [hun] bijdrage tot de verspreiding van hun soort geleverd hebben. Levenslust, houdt van huis en echtgenoot en kinderen en gezin. Nu en dan schudt ze typisch vrouwelijk haar gedachten van zich af. Plotse terugkeer van vrees en paniek. Alles moet alleen gedragen worden. De catastrofe komt dichterbij, onontkoombaar, onvermijdelijk. Wanhoop, verzet, nederlaag. (19.10.1878)

Kort voor de publicatie van Et dukkehjem (1879) schreef Ibsen in een brief aan zijn Deense uitgever Hegel dat het in zijn nieuw stuk ging over "erg actuele problemen." In een vaak geciteerde passage uit die brief zegt hij

dat er twee soorten geestelijke wetten zijn, twee soorten gewetens, een voor de man en een voor de vrouw. Ze begrijpen elkaar niet, maar in het praktische leven wordt de vrouw beoordeeld volgens de wet van de man, alsof ze een man was en geen vrouw [...] Een vrouw kan zichzelf niet zijn in de hedendaagse samenleving, die uitsluitend op de man gericht is, met wetten die door mannen geschreven zijn en met openbare aanklagers en rechters die het vrouwelijke handelen vanuit een mannelijk standpunt beoordelen.

Die aandacht van de inferieure sociale positie van de vrouw was op dat moment al niet echt nieuw meer in Noorwegen. De schrijfster Camilla Collett (1813 – 1895), met wie Ibsen en zijn vrouw Suzannah bevriend waren, had in haar roman Amtmandens Døttre (1854-1855) al het recht van de vrouw om zelf haar echtgenoot te kiezen verdedigd. Daarnaast hadden o.a. auteur Kristian Elster (1841-1881) en feministe Aasta Hansteen (1824-1908) de Britse filosoof en econoom John Stuart Mill, de auteur van The Subjection of Women (1869), in Noorwegen geïntroduceerd.

Van Aasta Hansteen is ook de uitspraak dat wanneer het over eigendomsrecht en andere sociale rechten gaat, de vrouw evenveel rechten heeft als een zuigeling, alleen het strafrecht behandelt haar als een volwassene. Ook Bjørnstjerne Bjørnson (1833-1910) leverde een bijdrage aan het debat: zijn roman Magnhild (1877), over een vrouw die een eind maakt aan haar huwelijk en naar Amerika trekt om daar haar artistieke aspiraties te realiseren, bleef allesbehalve onopgemerkt.

Jonas Lie (1833-1908) had in Lodsen og hans Hustru (1874) al een sterke vrouw geportretteerd, en zou later o.a. in Familjen paa Gilje (1883) en Kommandørens Døttre (1886) de onvrijheid van de vrouw op de korrel nemen. Verder was er o.a. Amalie Skram (1846-1905) met naturalistische romans zoals Constance Ring (1885) en Lucie (1888).

De maatschappelijk inferieure positie van de vrouw in een burgerlijk milieu staat dus centraal in Et dukkehjem (1879), een van Ibsens eerste "nutidsdramaer". Hoofdfiguur Nora is voor haar echtgenoot advocaat Helmer een speeltje met wie er bij anderen gepocht kan worden. Nooit wordt ze bij een beslissing van enig belang betrokken. Helmer beschouwt haar eigenlijk als zijn eigendom en gebruikt dat woord ("eiendom") ook effectief een paar keer.

Affiche van een opvoering in Vladivostok in oktober 2018

Het stuk begint schijnbaar idyllisch met de nogal naïef lijkende Nora die thuis arriveert nadat ze haar kerstinkopen gedaan heeft.

Haar man Helmer is ooit een tijd heel ernstig ziek geweest. Ze zijn toen met het geld dat Nora van haar pas overleden vader geërfd had met hun kinderen voor Helmers gezondheid een jaar naar Italië getrokken.

Nu is hij weer gezond en heeft net een belangrijke positie in een bank verworven waardoor hun financiële problemen voorbij zijn.

Toch geeft Helmer haar een vermaning: ze moet voorzichtig zijn met geld; lenen is uit den boze:

HELMER (*inne i sitt værelse*)

Er det lerkefuglen, som kvitrer der ute?

NORA (*i ferd med å åpne noen av pakkene*)

Ja, det er det.

HELMER

Er det ekornet, som romsterer der?

NORA

Ja!

HELMER

Når kom ekornet hjem?

NORA

Nu nettopp.

(*putter makronposen i lommen og visker seg om munnen.*)

Kom her ut, Torvald, så skal du få se hva jeg har kjøpt.

HELMER

Ikke forstyr!

(*litt efter; åpner døren og ser inn, med pennen i hånden*)

Kjøpt, sier du? Alt det der? Har nu lille spillefuglen vært ute og satt penge overstyr igjen?

HELMER

Is het m'n leeuwerikje dat daar lustig zingt?

NORA (*terwijl ze een paar pakjes opent*)

Inderdaad, ja

Is het m'n eekhoortjen dat daar rondhuppelt?

NORA

Ja!

HELMER

Wanneer kwam m'n eekhoortje thuis?

NORA

Nog maar net

(*steekt het zakje amandelkoekjes in haar zak en veegt haar mond af*)

Kom eens kijken, Torvald, dan zie je wat ik gekocht heb.

HELMER

Ik ben nu even druk bezig!

(*een paar tellen later opent hij de deur en kijkt naar binnen met een pen in zijn hand*)

Gekocht, zeg je? Zo veel? Heeft m'n klein spilziek vogeltje weer geld over de balk gegooid?

NORA

Ja men, Torvald, i år må vi dog virkelig slå oss litt løs. Det er jo den første jul da vi ikke behøver å spare.
(Et dukkehjem, Akt 1)

Wanneer Helmer vraagt wat Nora wil voor Kerstmis antwoordt ze:

NORA (*falmer med hans knapper; uten å se på ham*)

Hvis du vil gi meg noe, så kunne du jo –; du kunne –

HELMER

Nå, nå; ut med det.

NORA (*hurtig*)

Du kunne gi meg penger, Torvald. Bare så meget som du kan avse; så skal jeg siden en av dagene kjøpe noe for dem.

[...]

HJELMER

Du er en besynderlig liten en. Ganske som din far var. Du er om deg på alle kanter for å gjøre utvei til penger; men så snart du har dem, blir de liksom borte mellom hendene på deg; du vet aldri, hvor du gjør av dem. Nå, man må ta deg som du er. Det ligger i blodet. Jo, jo, jo, slikt er arvelig, Nora.
(Et dukkehjem, Akt 1)

Schijnbaar onschuldig genoeg allemaal, maar er zit meer achter. Dat blijkt wanneer Fru Linde, een jeugdvriendin van Nora, op bezoek komt. Ze is weduwe en daarom op zoek naar werk als secretaresse. Ze zou graag hebben dat Nora bij haar man een goed woordje voor haar doet. Wanneer Fru Linde op een bepaald ogenblik een beetje neerbuigend doet ("Du er et barn, Nora") vertrouwt Nora haar haar grote geheim toe:

NORA

Jeg har også noe å være stolt og glad over.

FRU LINDE

Det tviler jeg ikke på. Men hvorledes mener du det?

NORA

Ja, Torvald, maar dit jaar kunnen we ons toch wel iets permitteren. Het is de eerste keer dat we met de kerst niet echt zuinig hoeven te zijn.

NORA (*prutst wat aan de knopen van zijn jas maar kijkt hem niet aan*)

Weet je, misschien zou je, je zou me wel...

HELMER

Kom nu, voor de dag ermee.

NORA (*snel*)

Je zou me wat geld kunnen geven, Torvald. Alleen maar zo veel als je echt kunt missen. Dan kan ik een van de volgende dagen iets voor de kinderen kopen.

HJELMER

Jij bent er me toch eentje. Helemaal je vader. Op alle mogelijke manieren probeer je aan geld te komen, maar zodra je het hebt, verdwijnt het als sneeuw voor de zon. Je weet nooit waar het gebleven is. Nu, je bent nu eenmaal wie je bent. Het bloed kruipt waar het niet gaan kan. Het zit in je genen, Nora.

NORA

Ik heb ook iets om trots op te zijn en blij.

FRU LINDE

Daar twijfel ik niet aan. Maar waar heb je het nu precies over?

NORA

Tal sakte. Tenk, om Torvald hørte det! Han må ikke for noen pris i verden –; der må ingen få det å vite, Kristine; ingen uten du.

FRU LINDE

Men hva er det dog?

NORA

Kom herhen. (*drar henne ned på sofaen ved siden av seg*) Ja du, – jeg har også noe å være stolt og glad over. Det er meg som har reddet Torvalds liv.

FRU LINDE

Reddet –? Hvorledes reddet?

NORA

Jeg fortalte deg jo om reisen til Italia. Torvald kunne ikke have overstått det, hvis han ikke var kommet derved –

FRU LINDE

Nå ja; din far ga jer så de fornødne penger–

NORA (*smiler*)

Ja, det tror både Torvald og alle andre; men–

FRU LINDE

Men –?

NORA

Pappa ga oss ikke en skilling. Det var meg som skaffet pengene til veie.

FRU LINDE

Du? Hele den store sum?

NORA

Tolv hundre spesier. Fire tusen åtte hundre kroner. Hva sier du til det?

FRU LINDE**NORA**

Spreek zachtjes. Torvald mag dit voor geen geld ter wereld horen. Niemand mag dit ooit te weten komen, Kristine; niemand behalve jij.

FRU LINDE

Maar waar heb je het toch over?

NORA

Kom naast me zitten op de sofa. Ja, ik heb ook iets wat me trots en blij maakt. Ik heb Torvald van een zekere dood gered.

FRU LINDE

Gered? Wat bedoel je daarmee?

NORA

Ik heb je toch verteld over die reis naar Italië. Torvald zou er nooit bovenop gekomen zijn zonder ons verblijf daar in het zuiden...

FRU LINDE

Nu ja, je vader gaf het geld dat daarvoor nodig was...

NORA (*glimlacht*)

Ja, dat denken Torvald en alle anderen, maar...

FRU LINDE

Maar...?

NORA

Papa gaf ons niet één enkele øre. Ik heb ervoor gezorgd dat het geld er kwam.

FRU LINDE

Jij? Het hele, grote bedrag?

NORA

Twaalfhonderd speciedalers¹. Vierduizend achthonderd kronen. Wat zeg je daarvan?

FRU LINDE

Ja men, Nora, hvorledes var det mulig?
Hadde du da vunnet i lotteriet?

NORA (*med ringeakt*)
I lotteriet? (*blåser.*) Hva kunst hadde det da vært?

FRU LINDE
Men hvor fikk du dem da fra?

NORA (*nynner og smiler hemmelighetsfullt*)
Hm; tra la la la!

FRU LINDE
For låne dem kunne du jo ikke.

NORA
Så? Hvorfor ikke det?

FRU LINDE
Nei, en kone kan jo ikke låne uten sin manns samtykke.

NORA (*kaster på nakken*)
Å, når det er en kone, som har en smule forretningsdyktighet, – en kone, som forstår å bære seg litt klokt ad, så –

[...]

FRU LINDE
Ja hør nu her, kjære Nora, – har du ikke der handlet ubesindig?

NORA (*sitter atter oppreist*)
Er det ubesindig å redde sin manns liv?

FRU LINDE
Jeg synes det er ubesindig, at du uten hans vitende –

NORA
Men han måtte jo nettopp ikke vite noe! Herregud, kan du ikke forstå det? Han måtte ikke en gang vite hvor farlig det sto til med ham. Det var til meg legene kom og

Maar Nora, hoe kan dat nu? Had je gewonnen met de loterij?

NORA (*met minachting in haar stem*)
Met de loterij? Pf, dat zou al te gemakkelijk geweest zijn.

FRU LINDE
Maar waar kwam het geld dan vandaan?

NORA (*neuriet en glimlacht geheimzinnig*)
Hm; tralala!

FRU LINDE
Want geleend kun je het niet hebben.

NORA
En waarom niet?

FRU LINDE
Een vrouw kan geen geld lenen zonder toestemming van haar echtgenoot.

NORA (*gooit het hoofd in de nek*)
Wel, een vrouw die een beetje verstand van zaken heeft, een vrouw die het een beetje verstandig aanpakt...

FRU LINDE
Zeg nu eens even Nora, je hebt toch niets ondoordachts gedaan?

NORA (*gaat weer rechtop zitten*)
Je man z'n leven redden kan toch niets onverdachts zijn?

FRU LINDE
Ik vind het ondoordacht dat je zonder dat je man ervan wist –

NORA
Maar hij mocht het gewoonweg niet weten! Begrijp je het dan echt niet? Hij mocht zelfs niet weten dat zijn leven aan een zijden draadje hing. Dat was wat de artsen

sa, at hans liv sto i fare; at intet annet kunne redde ham, enn et opphold i syden. Tror du ikke, jeg først forsøkte å lirke meg frem? Jeg talte til ham om hvor deilig det ville være for meg å få reise til utlandet liksom andre unge koner; jeg både gråt og jeg ba; jeg sa at han vær's god skulle huske på de omstendigheter jeg var i, og at han måtte være snill og føye meg; og så slo jeg på at han gjerne kunne oppta et lån. Men da ble han nesten vred, Kristine. Han sa at jeg var lettsindig, og at det var hans plikt som ektemann ikke å føye meg i nykker og luner – som jeg tror han kalte det. Jaja, tenkte jeg, reddes må du nu; og så var det jeg gjorde utvei –

FRU LINDE

Og fikk din mann ikke vite av din far at pengene ikke kom fra ham?

NORA

Nei, aldri. Pappa døde nettopp i de samme dager. Jeg hadde tenkt å innvie ham i saken og be ham ikke røpe noe. Men da han lå så syk.– Dessverre, det ble ikke nødvendig.

FRU LINDE

Og har du aldri siden betrodd deg til din mann?

NORA

Nei, for himmelens skyld, hvor kan du tenke det? Han, som er så streng i det stykke! Og dessuten – Torvald med sin mandige selvfølelse, – hvor pinlig og ydmykende ville det ikke være for ham å vite at han skyldte meg noe. Det ville ganske forrykke forholdet imellem oss; vårt skjønnne lykkelige hjem ville ikke lenger bli hva det nu er.

me vertelden, dat alleen een verblijf in het zuiden hem redden kon. Denk je dat ik hem dat eerst niet indirect probeerde duidelijk te maken? Ik vertelde hem hoe heerlijk ik het zou vinden om, zoals andere jonge vrouwen, op reis te gaan naar het buitenland. Ik weende en smeekte, ik wees hem erop dat ik een kind verwachtte, dat hij lief voor me moest zijn en me m'n zin geven; en toen liet ik doorschemeren dat hij een lening zou kunnen aangaan. Met die suggestie was hij allesbehalve gelukkig. Hij zei dat ik lichtzinnig was, en dat het zijn plicht als echtgenoot was om niet aan m'n nukken en grillen toe te geven – zo geloof ik dat hij het ongeveer formuleerde. Ja, dacht ik, je moet in ieder geval gered worden, en toen heb ik een uitweg gezocht.

FRU LINDE

En kreeg je man nooit van je vader te horen dat het geld niet van hem kwam?

NORA

Nee, nooit. Papa overleed rond die tijd. Ik had eraan gedacht hem over mijn plan te vertellen en hem te smeken om me niet te verraden. Maar toen werd hij ziek en was het jammer genoeg niet meer nodig.

FRU LINDE

En heb je het later nooit aan je man verteld?

NORA

Nee, natuurlijk niet, hoe kun je dat nu denken? Hij is enorm rigide op dat gebied! En bovendien, Torvald bezit in hoge mate dat typisch mannelijke gevoel van eigenwaarde. Het zou voor hem enorm pijnlijk en vernederend zijn te beseffen dat hij bij me in de schuld stond. Het zou onze relatie helemaal stukgemaakt hebben; Van ons mooie, huiselijke leventje zou niets overgebleven zijn.

FRU LINDE

Vil du aldri si ham det?

NORA (*eftertenksom, halvt smilende*)

Jo – engang kanskje; – om mange år, når jeg ikke lenger er så smukk som nu. Du skal ikke le av det! Jeg mener naturligvis: når Torvald ikke lenger synes så godt om meg som nu; når han ikke lenger finner fornøyelse i at jeg danser for ham og forkler meg og deklamerer. Da kunne det være godt å ha noe i bakhånden – (*avbrytende*) Vås, vås, vås! Den tid kommer aldri. – Nå, hva sier du så til min store hemmelighet, Kristine? Duger ikke jeg også til noe? – Du kan forresten tro at den sak har voldt meg mange bekymringer. Det har sannelig ikke vært lett for meg å oppfylle mine forpliktelser til rette tid. Jeg skal si deg, der er i forretningsverdenen noe, som kalles kvartalsrenter, og noe, som kalles avdrag; og de er alltid så forferdelig vanskelige å skaffe til veie. Så har jeg måttet spare litt hist og her hvor jeg kunne, ser du. [...]

Hver gang Torvald ga meg penger til nye kjoler og sånt noe, brukte jeg aldri mer enn det halve; kjøpte alltid de simpleste og billigste sorter.

(Et dukkehjem, Akt 1)

FRU LINDE

Je zult het hem dus nooit vertellen?

NORA (*denket na met een halve glimlach rond de mond*) Ja, ooit misschien wel, ergens in de verre toekomst, wanneer ik niet meer zo mooi ben als nu. En dat is helemaal niets om mee te lachen. Wat ik ermee bedoel is dat wanneer Torvald niet zo veel meer om me geeft als nu: wanneer hij het niet leuk meer vindt als ik voor hem dans, of me mooi uitdos of voordraag. Het is altijd goed om iets achter de hand te houden – (*onderbreekt zichzelf*) Och, ik verkoop gewoon onzin. Die tijd komt nooit. Wel, wat vind je van m'n grote geheim, Kristine? Geef toe dat ik toch wel ergens voor deug. Je mag overigens best weten dat die zaak me heel wat hoofdbrekens bezorgd heeft. Het is echt niet gemakkelijk voor me geweest om altijd op tijd aan m'n verplichtingen te voldoen. Weet je, in de zakenwereld bestaat er zoiets als een kwartaalrente en ook iets dat "aflossingen" genoemd wordt, en het is altijd zo verschrikkelijk moeilijk die na te komen. En dus was ik verplicht om telkens als het kon wat geld opzij te leggen [...] Iedere keer wanneer Torvald me geld gaf voor nieuwe jurken of zo, gaf ik nooit meer dan de helft van dat bedrag uit; ik kocht altijd de eenvoudigste en goedkoopste dingen.

¹ speciedaler: munteenheid van 1816 tot 1874 (gelijk aan 120 skilling); voor dat bedrag kon men in 1870 een kleine eigendom kopen:

[https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Mastbr%C3%A5tan_\(%C3%98vre_Eiker,_180/31](https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Mastbr%C3%A5tan_(%C3%98vre_Eiker,_180/31)

Nora regelt bij haar man voor mevrouw Linde een kantoorbaan in de bank. Maar daardoor dreigt Krogstad zijn betrekking te verliezen en Krogstad, die een vrij bedenkelijke reputatie met zich meesleept, is nu net de man van wie Nora het geld geleend heeft en dus chanteert hij haar. Nu wordt ook duidelijk dat Nora de handtekening van haar doodzieke vader vervalst heeft om aan het geld te komen...

KROGSTAD

Lovene spør ikke om beveggrunner.

NORA**KROGSTAD**

Wetten zijn niet geïnteresseerd in motieven.

NORA

Da må det være noe meget dårlige lover.

KROGSTAD

Dårlige eller ikke, – fremlegger jeg dette papir i retten, så blir De dømt efter lovene.

NORA

Det tror jeg aldeles ikke. En datter skulle ikke ha rett til å skåne sin gamle dødssyke far for engstelser og bekymringer? Skulle ikke en hustru ha rett till å redde sin mans liv? Jeg kjenner ikke lovene så nøye; men jeg er viss på, at der må stå etsteds i dem, at sånt er tillatt. Og det vet ikke De beskjed om, De, som er sakfører? De må være en dårlig jurist, herr Krogstad.

KROGSTAD

Kan så være. Men forretninger, – slike forretninger, som vi to har med hinannen, – dem tror De dog vel, jeg forstår meg på? Godt. Gjør nu hva De **lyster**. Men det sier jeg Dem: blir jeg **utstøtt** for annen gang, så skal De **gjøre** meg **selskap**.

(Akt 1)

Dan zijn het erg slechte wetten.

KROGSTAD

Slecht of niet; leg ik dit papier voor aan de rechtbank, dan zullen de wetten ervoor zorgen dat u veroordeeld wordt.

NORA

Daar geloof ik niets van. Een dochter zou niet het recht hebben om haar oude, doodzieke vader angst en bezorgdheid te besparen? Een echtgenote zou niet het recht hebben om haar man te redden? Ik ben niet zo goed op de hoogte van al die wetten, maar ik ben ervan overtuigd dat ze ergens aangeven dat zoiets toegelaten is. U bent advocaat en u weet dat niet. U moet wel een slecht advocaat zijn, meneer Krogstad.

KROGSTAD

Dat kan zijn. Maar u gelooft toch wel dat ik heel wat afweet van het soort zaken waarover het hier gaat. Maar goed, doet u maar waar u zin in hebt. Maar dit kan ik u verzekeren: indien ik een tweede keer uitgestoten wordt, dan zal u deze keer hetzelfde lot ondergaan.

Krogstad confronteert Nora met haar verleden in een opvoering uit 1904.

Nora probeert bij haar man ook voor Krogstad een goed woordje te doen, maar Helmer laat haar geen hoop dat hij de man in dienst zal houden:

HELMER

Og just ved å gå i forbønn for ham gjør du meg det umulig å beholde ham. Det er allerede bekjent i banken at jeg vil avskjedige Krogstad. Skulle det nu ryktes at den nye bankdirektør hadde latt seg omstemme av sin kone –

NORA

Ja hva så –?

HELMER

Nei naturligvis; når bare den lille **egensindige** kunne få sin vilje –. Jeg skulle gå hen og gjøre meg latterlig for hele personalet, – bringe folk på den tanke at jeg var avhengig av alskens fremmede innflytelser? Jo, du kan tro, jeg ville snart komme til å spore følgene! Og dessuten, – der er en omstendighet som gjør Krogstad aldeles umulig i banken så lenge jeg står som direktør.

NORA

Hva er det for noe?

HELMER

Hans moralske **brøst** kunne jeg kanskje i **nødsfall** ha oversett –

NORA

Ja, ikke sant, Torvald?

HELMER

Og jeg hører, han skal være ganske brukbar også. Men han er en ungdomsbekjent av meg. Det er et av disse overilte bekjentskaper, som man så mang en gang senere hen i livet generes av. Ja jeg kan gjerne si deg det like ut: vi er dus. Og dette taktløse menneske legger slett ikke skjul på det, når andre er tilstede. Tvertimot, – han tror, at det berettiger ham til en familiær

HELMER

En net dat jij het nu voor hem opneemt, maakt het voor me onmogelijk om hem zijn betrekking te laten houden. De bank weet al dat ik Krogstad zal ontslaan. Als nu het gerucht de ronde begint te doen dat de nieuwe bankdirecteur van mening veranderd is omdat zijn vrouw hem heeft omgepraat...

NORA

Ja, wat dan?

HELMER

Niets natuurlijk; alleen dat wanneer jij er met je koppigheid voor zorgt dat je je zin krijgt, ik me belachelijk maak tegenover het hele personeel. Ze zouden wel denken dat ik me door allerlei externe factoren laat beïnvloeden, en wees er maar zeker van dat het niet lang zou duren vooraleer ik de consequenties daarvan zou ondervinden! En bovendien is er nog een ander feit dat ervoor zorgt dat hij onmogelijk bij de bank kan blijven zolang ik daar directeur ben.

NORA

Welk feit is dat dan?

HELMER

Zijn morele onvolmaaktheid zou ik zo nodig nog door de vingers kunnen zien...

NORA

Ja, natuurlijk, Torvald.

HELMER

Naar ik gehoord heb, is hij ook erg bekwaam. Maar hij is een jeugdkenner van me, het soort van overhaast aangegane connectie waar je later in je leven spijt van krijgt. Ik kan het je net zo goed vertellen: we tutoyeren elkaar, en hij is tactloos genoeg om dat ook in het bijzijn van anderen te doen. Hij denkt integendeel zelfs dat dit hem het recht geeft om een

tone imot meg; og så trumfer han hvert øyeblikk ut med sitt: du, du Helmer. Jeg forsikrer deg, det virker høyst pinlig på meg. Han ville gjøre meg min stilling i banken utålelig.

(Et dukkehjem, Akt 2)

familiaire toon tegen me aan te slaan, en dus is het voortdurend: "Helmer, jij..." Ik kan je verzekeren dat dit erg pijnlijk voor me is. Hij zou m'n positie in de bank onhoudbaar maken.

En dus komt Nora's geheim uit – hoewel Krogstad daar niet als enige verantwoordelijk voor is. Helmers reactie wanneer hij de waarheid te weten komt, spreekt boekdelen:

HELMER

Du ulykksalige, – hva er det du har foretatt deg!

NORA

La meg komme bort. Du skal ikke bære det for min skyld. Du skal ikke ta det på deg.

HELMER

Ikke noe komediespill. (*låser forstuedøren av*) Her blir du og står meg til regnskap. Forstår du hva du har gjort? Svar meg! Forstår du det?

NORA (*ser ufravendt på ham og sier med et stivnende uttrykk*) Ja, nu begynner jeg å forstå det til bunns.

HELMER (*går omkring på gulvet*)

Å, hvor forferdelig jeg er våknet opp. I alle disse åtte år, – hun som var min lyst og stolthet, – en hyklerske, en løgnerske, – verre, verre, – en forbryterske! – Å, denne bunnløse heslighet som ligger i alt dette! Fy, fy!

NORA (*tier og ser fremdeles ufravendt på ham*)

HELMER (*stanser foran henne*)

Jeg burde ha ant at noe slikt ville skje. Jeg burde ha forutsett det. Alle din fars lettsindige grunnsetninger –. Ti! Alle din fars lettsindige grunnsetninger har du tatt i arv. Ingen religion, ingen moral, ingen pliktfølelse –. Å, hvor jeg er blitt straffet for, at jeg så igjennem fingre med ham. For din skyld gjorde jeg det; og således lønner

HELMER

Jij ellendige vrouw, wat heb je nu aangericht?

NORA

Laat me gaan. Het is niet jouw schuld. Jij hoeft er niet voor te boeten.

HELMER

Hou op met die aanstellerij. (*doet de haldeur op slot*) Je blijft hier en legt verantwoording af. Begrijp je wel wat je aangericht hebt? Antwoord! Begrijp je het?

NORA (*kijkt hem strak aan; haar gezichtsuitdrukking wordt steeds harder terwijl ze zegt:*) Ja, ik begin het helemaal te begrijpen.

HELMER (*loopt heen en weer in de kamer*)

Wat een afschuwelijke manier om wakker te worden. Acht jaar lang is deze vrouw, die mijn oogappel en mijn trots was, een huichelaarster geweest, een leugenaarster; erger nog: een misdadigster! De bodemloze laagheid die hier naar boven komt! Bah!

NORA (*zwijgt en kijkt hem nog altijd strak aan*)

HELMER (*gaat voor haar staan*)

Ik had kunnen vermoeden dat zoiets zou gebeuren. Ik had het moeten voorzien. Al die lichtzinnige principes van je vader. Zwijg! Al die lichtzinnige principes van je vader heb jij geërfd. Geen godsdienst, geen moraal, geen plichtsgevoel. Wat word ik nu vreselijk gestraft omdat ik daar bij hem zo licht overheen gegaan ben. Ik deed het voor jou, en nu beloon je me

du meg.

NORA

Ja, således.

HELMER

Nu har du ødelagt hele min lykke. Hele min fremtid har du forspilt for meg. Å, det er forferdelig å tenke på. Jeg er i et samvittighetsløst menneskes vold; han kan gjøre med meg hva han vil, forlange av meg hva det skal være, byde og befale over meg som det lyster ham; – jeg tør ikke kny. Og så jammerlig må jeg synke ned og gå til grunne for en lettsindig kvinnes skyld!

NORA

Når jeg er ute av verden, så er du fri.

HELMER

Å, ingen fakter. Slike talemåter hadde din far også på rede hånd. Hva ville det nytte meg at du var ute av verden, som du sier? Ikke det ringeste ville det nytte meg. Han kan gjøre saken bekjent allikevel; og gjør han det, så blir jeg kanskje mistenkt for å ha vært vitende om din forbryterske handling. Man vil kanskje tro at jeg har stått bakved, – at det er meg, som har tilskyndet deg! Og alt dette kan jeg takke deg for, deg som jeg har båret på hendene gjennom hele vårt ekteskap. Forstår du nu, hva du har gjort imot meg?

NORA (*med kold ro*)

Ja.

HELMER

Dette er så utrolig at jeg ikke kan fastholde det. Men vi må se å komme til rette. Ta sjalet av. Ta det av, sier jeg! Jeg må se å tilfredsstille ham på en eller annen måte. Saken må dysses ned for enhver pris. – Og hva deg og meg angår, så må det se ut som om alt var imellem oss liksom før. Men naturligvis kun for verdens øyne. Du blir

daarvoor op die manier.

NORA

Mmm.

HELMER

Je hebt me te gronde gericht. Heel mijn toekomst kapotgemaakt. Het is vreselijk te moeten beseffen dat een gewetenloos individu me nu volledig in zijn macht heeft. Hij kan met me doen wat hij wil, alles van me eisen, de baas over me spelen en me commanderen zoals het hem belieft, zonder dat ik er ook maar iets in kan tegen brengen. Zo diep moet ik zinken en helemaal te gronde gaan door de schuld van een lichtzinnige vrouw.

NORA

Als ik weg ben, ben jij vrij.

HELMER

Laat die holle frasen maar achterwege. Je vader had dat soort gemeenplaatsen ook achter de hand. Wat zou ik ermee opschieten als jij "hier niet meer bent", zoals je het formuleert? Niets schiet ik daarmee op. Ook dan kan hij de zaak publiek maken, en doet hij dat, dan word ik er misschien van verdacht op de hoogte te zijn geweest van je criminele daad. Misschien denkt men wel dat ik erachter zat, dat ik het ben die je ertoe aangezet heb! En dat heb ik allemaal aan jou te danken, jou die ik ons hele huwelijk lang op handen gedragen heb. Begrijp je nu wat je me aangedaan hebt?

NORA (*rustig en koud*)

Ja.

HELMER

Het is zo onvoorstelbaar dat ik het nog altijd niet vatten kan. Maar we moeten eruit zien te komen. Doe de sjaal¹ af. Doe hem af, zeg ik je. We moeten Krogstad op de een of andere manier zoet weten te houden. De zaak moet tot elke prijs in de doofpot gestopt worden. En wat ons beiden aangaat, moeten we absoluut de schone schijn ophouden. En dus blijf je hier natuurlijk

altså fremdeles her i huset; det er en selvfølge. Men barnene får du ikke lov til å oppdra; dem tør jeg ikke betro deg – Å, å måtte si dette til henne som jeg har elsket så høyt, og som jeg ennu –!
(Et dukkehjem, Akt 3)

¹ Nora heeft net gedanst op een bal.

HELMER

Du er først og fremst hustru og moder.

NORA

Det tror jeg ikke lenger på. Jeg tror at jeg er først og fremst et menneske, jeg, likeså vel som du, – eller iallfall at jeg skal forsøke på å bli det. Jeg vet nok at de fleste gir deg rett, Torvald, og at der står noe slikt i bøkene. Men jeg kan ikke lenger la meg nøye med, hva de fleste sier og hva der står i bøkene. Jeg må selv tenke over de ting og se å få rede på dem.

HELMER

Jeg skulle gladelig arbeide netter og dager for dig, Nora, – bære sorg og savn for din skyld. Men der er ingen, som ofrer sin ære for den man elsker.

NORA

Det har hundre tusen kvinner gjort.

HELMER

Å, du både tenker og du taler som et uforstandig barn.
(Et dukkehjem, Akt 3)

Dan lijkt er (dankzij Mevrouw Linde) een coup de théâtre op til: Helmer krijgt een brief van Krogstad waarin deze de vervalste wisselbrief terugstuurt.

HELMER

[...] vi er **frelst** begge to, både du og jeg. Se her. Han sender deg ditt gjeldsbevis tilbake. Han skriver at han **fortryder** og angrer –; at et lykkelig **omslag** i hans liv –; å, det kan jo

wonen. Maar de opvoeding de kinderen vertrouw ik niet meer aan je toe. O, dit te moeten zeggen tegen de vrouw van wie ik zo veel gehouden heb en van wie ik nog altijd –

HELMER

Je bent in de eerste plaats echtgenote en moeder.

NORA

Daar geloof ik niet langer in. Ik geloof dat ik in de eerste plaats mens ben, net als jij – en anders moet ik proberen dat te worden. Ik weet dat de meeste mensen er net zo over denken als jij, Torvald, en dat er ook zoiets in de boeken staat. Maar ik ben niet langer bereid te accepteren wat de mensen zeggen of wat er in de boeken staat. Ik wil zelf over de dingen nadenken en zelf een antwoord vinden.

HELMER

Nora, ik zou met vreugde dag en nacht voor je gewerkt hebben, verdriet en ontbering geleden hebben. Maar geen man offert zijn eer op, zelfs niet voor degene van wie hij houdt.

NORA

Miljoenen vrouwen hebben dat gedaan!

HELMER

Je denkt en praat als een onnozel kind.

HELMER

We zijn allebei gered, jij en ik. Kijk maar: hij stuurt je je schuldbrief terug. Hij schrijft dat hij spijt en berouw heeft, dat er een gelukkige ommekeer in zijn leven

være det samme hva han skriver. Vi er frelst, Nora! Der er ingen som kan gjøre deg noe. Å, Nora, Nora –; nei, først må alt dette avskyelige ut av verden. La meg se – (*kaster et blik på forskrivningen.*) Nei, jeg vil ikke se det; det skal ikke være for meg annet enn en drøm alt sammen. (*river beviset og begge brevene i stykker, kaster det hele inn i oven og ser på det, mens det brenner.*) Se så; nu er det ikke mer til. – Han skrev at du siden juleaften –. Å, det må have vært tre forferdelige dager for deg, Nora.

NORA

Jeg har kjempet en hård strid i disse tre dager.

HELMER

Og våndet deg, og ikke øynet annen utvei enn –. Nei; vi vil ikke minnes alt dette heslige. Vi vil kun juble og gjenta: det er over; det er over! Hør dog på meg, Nora; du synes ikke å fatte det: det er over. Hva er det dog for noe – dette stivnede uttrykk? Å, stakkars lille Nora, jeg forstår det nok; du synes ikke du kan tro på at jeg har tilgitt deg. Men det har jeg, Nora; jeg sverger deg til: jeg har tilgitt deg alt. Jeg vet jo at hva du gjorde, det gjorde du av kjærlighet til meg.

NORA

Det er sant.

HELMER

Du har elsket meg som en hustru bør elske sin mann. Det var kun midlene som du ikke hadde innsikt nok til å dømme om. Men tror du at du er meg mindre kjær fordi du ikke forstår å handle på egen hånd? Nei, nei; støtt du deg bare til meg; jeg skal råde deg; jeg skal veilede deg.
(Et dukkehjem, Akt 3)

plaatsgevonden heeft. Och, het interesseert me niet wat hij schrijft. We zijn gered, Nora! Niemand kan je nu nog iets maken. Nora, Nora! Eerst en vooral moet dit afschuwelijke document verdwijnen. Waar is het? (*werpt een blik op de schuldbrief.*) Weg ermee; voor mij zal het alleen maar een akelige droom blijven. (*scheurt het schuldbewijs en beide brieven in stukken, gooit alles in de kachel en kijkt ernaar terwijl het opbrandt*) Kijk, nu blijft er niets meer van over. Hij schreef dat je sinds de dag voor Kerstmis – O, Nora, het moeten drie afschuwelijke dagen voor je geweest zijn.

NORA

Ik heb het drie dagen lang erg moeilijk gehad.

HELMER

Door angst gekweld, en geen andere uitweg zien dan – Nee, laten we dat allemaal maar vergeten. Laten we juichen en herhalen: het is voorbij! Het is voorbij! Hoor je me, Nora: je lijkt niet te beseffen dat het allemaal voorbij is. Wat moet die strakke gezichtsuitdrukking betekenen? Ach, mijn arme, kleine Nora, ik begrijp het wel: je kunt nog niet geloven dat ik je vergeven heb. Maar dat heb ik, Nora, ik zweer dat ik je alles vergeven heb; Ik weet immers dat je het uit liefde voor me deed.

NORA

Dat is waar.

HELMER

Je hebt van me gehouden zoals een echtgenote van haar man betaamt te houden. Je had alleen niet genoeg inzicht om de manier waarop je dat deed correct te beoordelen. Maar denk je dat ik nu minder van je hou omdat je niet weet hoe je zelfstandig moet handelen? Nee, vertrouw maar op mij; ik zal je bijstaan, je begeleiden.

Maar Nora heeft haar besluit al genomen:

NORA (*ryster på hodet*)

I har aldri elsket mig. I har bare syntes, det var fornøyetlig å være forelsket i meg.

HELMER

Men, Nora, hva er dette for ord?

NORA

Ja, det er nu så, Torvald. Da jeg var hjemme hos pappa, så fortalte han meg alle sine meninger, og så hadde jeg de samme meninger; og hvis jeg hadde andre, så skjulte jeg det; for det ville han ikke ha likt. Han kalte meg sitt dukkebarn, og han lekte med meg som jeg lekte med mine dukker. Så kom jeg i huset til deg –

HELMER

Hva er det for uttrykk du bruker om vårt ekteskap?

NORA (*uforstyrret*)

Jeg mener, så gikk jeg fra pappas hender over i dine. Du innrettet all ting efter din smak, og så fikk jeg den samme smak som du; eller jeg lot bare så; jeg vet ikke riktig –; jeg tror det var begge deler; snart det ene og snart det annet. Når jeg nu ser på det, så synes jeg, jeg har levd her som et fattig menneske, – bare fra hånden og i munnen. Jeg har levd av å gjøre kunster for deg, Torvald. Men du ville jo ha det så. Du og pappa har gjort stor synd imot meg. I er skyld i at der ikke er blitt noe av meg.

HELMER

Nora, hvor du er urimelig og utakknemlig! Har du ikke vært lykkelig her?

NORA

Nei, det har jeg aldri vært. Jeg trodde det; men jeg har aldri vært det.

NORA (*schudt het hoofd*)

Je hebt nooit van me gehouden. Je vond het alleen aangenaam op me verliefd te zijn.

HELMER

Maar, Nora, wat zeg je nu?

NORA

Ja, het is nu eenmaal zo, Torvald. Toen ik nog bij papa woonde, vertelde hij me hoe hij over alles dacht, en dan dacht ik er ook zo over. En als ik een andere mening had, dan verzwegen ik die, want daar zou hij niet blij mee zijn. Hij noemde me zijn poppenkindje, en hij speelde met me zoals ik met m'n poppen speelde. Toen kwam ik in jouw huis wonen –

HELMER

Is dat nu een manier om ons huwelijk te beschrijven?

NORA (*onverstoobar*)

Wat ik bedoel is dat ik van papa's handen in de jouwe terecht kwam. Je richtte alles in naar je eigen smaak, en ik kreeg dezelfde smaak als jij, of deed in elk geval alsof, ik weet het niet zo precies – ik denk dat het half om half was: nu eens het ene en dan weer het andere. Zoals ik het nu bekijk vind ik dat ik hier als een bedelaar geleefd heb, van de hand in de tand. Mijn leven bestond uit het maken van kunstjes voor jou, Torvald. Jij en papa hebben me groot onrecht aangedaan. Het is jullie schuld dat ik niets van mijn leven gemaakt heb.

HELMER

Je bent onredelijk, Nora, en ondankbaar. Ben je hier dan niet gelukkig geweest?

NORA

Nee, nooit. Ik dacht dat ik gelukkig was, maar ik ben het nooit geweest

HELMER

Ikke – ikke lykkelig!

NORA

Nei; bare lystig. Og du har alltid vært så snill imot meg. Men vårt hjem har ikke vært annet enn en lekestue. Her har jeg vært din dukkehustru, liksom jeg hjemme var pappas dukkebarn. Og barnene, de har igjen vært mine dukker. Jeg syntes det var fornøylig, når du tok og lekte med meg, liksom de syntes det var fornøylig når jeg tok og lekte med dem. Det har vært vårt ekteskap, Torvald.

[...]

Jeg må se å oppdra meg selv. Det er du ikke mann for å hjelpe meg med. Det må jeg være alene om. Og derfor reiser jeg nu fra deg.

[...]

Så. Ja, nu er det altså forbi. Her legger jeg nøklene. Om alle saker i huset vet pikene beskjed– bedre enn jeg. I morgen, når jeg er reist, kommer Kristine her hen for å pakke sammen de ting som er min eiendom hjemmefra. Det vil jeg ha sendt etter meg.

HELMER

Forbi; forbi! Nora, vil du aldri mer tenke på meg?

NORA

Jeg kommer visst ofte til å tenke på deg og på barnene og på huset her.

HELMER

Må jeg skrive til deg, Nora?

NORA

Nei, – aldri. Det får du ikke lov til.

HELMER

Å, men sende deg må jeg dog –

NORA

Intet; intet.

HELMER

Nooit – gelukkig – geweest!

NORA

Nee, alleen maar vrolijk. En je bent altijd heel lief voor me geweest. Maar ons huis is niets anders geweest dan een speelkamer. Ik ben je poppenvrouwtje geweest zoals ik thuis papa's poppenkindje was. En de kinderen waren dan weer mijn poppen. Ik vond het erg leuk wanneer je met me kwam spelen, net zoals zij het erg leuk vonden dat ik met ze speelde. Dat was ons huwelijk, Torvald.

[...]

Ik moet mezelf proberen op te voeden. En daarbij kun jij me niet helpen. Dat moet ik alleen doen. En daarom ga ik nu van je weg.

[...]

Zo. Nu is alles dus voorbij. De sleutels leg ik hier. De dienstmeisjes weten meer van het huishouden dan ik. Morgen, nadat ik vertrokken ben, komt Kristine hier om wat ik van m'n vader geërfd heb in te pakken. Ik zal het laten nazenden.

HELMER

Alles is voorbij... zul je nooit meer aan me denken, Nora?

NORA

Ik zal ongetwijfeld vaak aan jou en de kinderen en dit huis denken.

HELMER

Mag ik je schrijven, Nora?

NORA

Nee, nooit. Ik verbied het je.

HELMER

Maar ik mag je toch–

NORA

Niets mag je, niets.

HELMER

– hjelpe deg, hvis du skulle behøve det.

NORA

Nei, sier jeg. Jeg mottar ingenting av fremmede.

HELMER

Nora, – kan jeg aldri bli mer enn en fremmed for deg?

NORA (*tar sin vadsekk*)

Akk, Torvald, da måtte det vidunderligste skje. –

HELMER

Nevn meg dette vidunderligste!

NORA

Da måtte både du og jeg forvandle oss således at – Å, Torvald, jeg tror ikke lenger på noe vidunderlig.

HELMER

Men jeg vil tro på det. Nevn det! Forvandle oss således at –?

NORA

At samliv mellom oss to kunne bli et ekteskap. Farvel. (*hun går ut gjennom forstuen.*)

HELMER (*synker ned på en stol ved døren og slår hendene for ansiktet*) Nora! Nora! (*ser seg om og reiser seg*) Tomt. Hun er her ikke mer. (*et håp skyter opp i ham*) Det vidunderligste–?! (*nedenfra høres drønnet av en port, som slås i lås*) (Et dukkehjem, Akt 3)

HELMER

– helpen, als je hulp nodig hebt.

NORA

Nee! zeg ik je. Ik neem niets aan van vreemden.

HELMER

Nora, – kan ik dan nooit meer iets anders dan een vreemde voor jou worden?

NORA (*neemt haar reistas*)

Och, Torvald, dan zou er een enorm wonder moeten gebeuren.

HELMER

Wat voor enorm wonder?

NORA

Dan moeten we beiden zozeer veranderen dat – Ach, Torvald, ik geloof niet langer in wonderen.

HELMER

Maar ik wil er wel in geloven. Vertel me: we moeten ons zozeer veranderen dat –

NORA

Dat ons samenleven een echt huwelijk kon worden. Vaarwel. (*ze verlaat de kamer via de hal*)

HELMER (*zinkt neer op een stoel bij de deur en verbergt zijn gezicht in zijn handen*) Nora! (*kijkt om zich heen en staat recht*) Weg. Ze is weg. (*plots krijgt hij weer hoop*) Een enorm wonder?! (*Van beneden klinkt het geluid van een deur die in het slot slaat*)

De eerste opvoeringen van Ibsens stuk wekten heel wat controversie bij publiek en recensenten. Niet verwonderlijk was het de tendens van het stuk die aan de basis van het grootste deel van de negatieve kritiek lag. Na de wereldpremière in Kopenhagen in 1879 bijvoorbeeld beschreef M.V. Brun in "Folkets Avis" Et dukkehjem als technisch bijzonder knap, maar vond hij dat de echtelijke relatie tussen man en vrouw niet correct

voorgesteld werd: Hij noemt het slot een psychologische-dramatische leugen die de toeschouwer

in een uiterst pijnlijke stemming,

brengt, waarin hij zich

tot walgens toe betrokken voelt bij een catastrofe die op de grofste manier breekt met het algemeen-menselijke, om hulde te brengen aan het onware, dat wat in esthetisch, psychologisch en dramatisch opzicht even schokkend is.

"I-n" daarentegen had het in "Social-Demokraten" over een opvoering die een grote theatergebeurtenis was met een directe impact op het leven "in duizenden gezinnen". Er bestaan ontelbare huwelijken waarin de man zijn vrouw als een pop behandelt:

We hebben in dramatische of literaire vorm nooit een betere, krachtdadige bijdrage tot het vraagstuk van de vrouwenemancipatie gezien. Helmer offert zijn vrouw op het altaar van het egoïsme door godsdienst en moraal in te roepen, maar het zijn alleen lege woorden en holle frasen.

Behoorlijk negatief was dan weer de door de Noorse krant "Dagen" uit de "Neue Freie Presse" vertaalde recensie van een opvoering in Wenen in 1881. Nora wordt er gezien als een

onverdraagbaar halfgare en in mentale zin gehandicapte persoon

De karaktertekening illustreert

de hulpeloosheid en de onmacht van de auteur

en kan voor andere toneelschrijvers dienst doen als

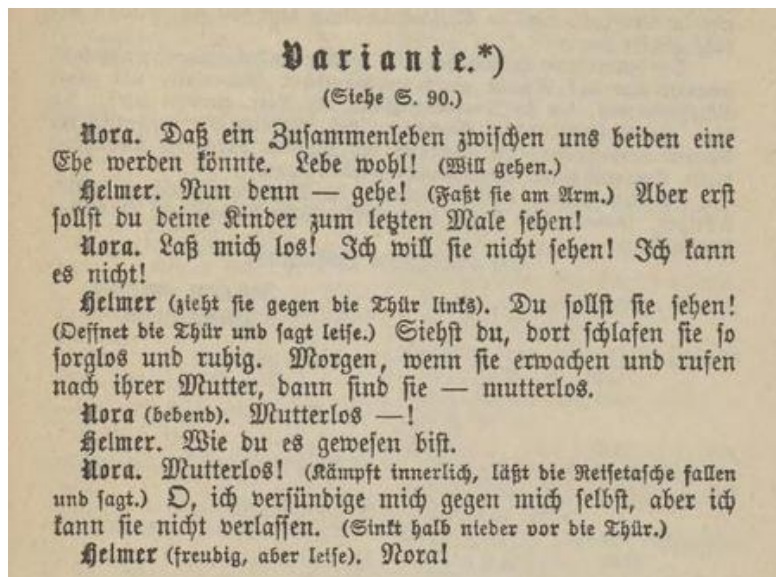
een afschrikwekkend voorbeeld.

Het stuk krijgt de stempel "pretentius" en "walgelijk" door te verwijzen naar de erfelijkheidstheorie en omdat het het Franse burgerlijke drama nabootst. Ten slotte constateert de toneelcriticus dat deze opvoering

drie uur lang de goede smaak en het gezonde verstand op de pijnbank gelegd heeft.

Ook in Zweden waren de meningen na de première daar in 1880 verdeeld. Lawrence Heap Åberg had het over een psychologisch verantwoorde tragedie die medelijden en angst opwekt. Het echtpaar Helmer krijgt zijn verdiende loon omdat ze het liefdesideaal verkwanseld hebben. Mathilda Langlet daarentegen is van oordeel dat het de plicht van de vrouw is om het huwelijk als heilig te beschouwen en er zich altijd voor te blijven inzetten.

In Duitsland werd het stuk in de beginperiode zelfs een aantal keer met een alternatief slot gespeeld:

iets waar Ibsen zelf allesbehalve over te spreken was. In een brief aan een Deense krant schreef hij op 17 februari 1880:

Ik lees in uw uitgave nummer 1360 dat "Et dukkehjem" ("Nora" in het Duits), in Flensburg opgevoerd werd, en dat daar het slot van het stuk gewijzigd werd — naar men beweert op mijn instigatie. Die laatste bewering is helemaal fout. Korte tijd na de publicatie van Nora, ontving ik van Willem Lange, mijn Berlijnse zaakwaarnemer en vertaler uit Noord-Duitsland, een bericht waarin gezegd werd dat er gegronde reden was om aan te nemen dat een "vertaling" of "aanpassing" van het stuk tot de mogelijkheden behoorde, en dat deze heel waarschijnlijk de voorkeur zou krijgen in een aanzienlijk deel van de theaters in Noord-Duitsland.

Om dit te vermijden zond ik hem — voor noodgevallen — een ontwerp voor een ander slot, waarin Nora het huis niet verlaat, maar door Helmer verplicht wordt om aan de deur van de kinderkamer te luisteren. Daarop volgt een korte dialoog, Nora zijt neer bij de deur en het doek valt.

Ik heb mijn vertaler geschreven dat ik deze aanpassing als een barbaarse verminking van het stuk beschouw.

Wordt ze ooit gebruikt, dan gaat dit volledig tegen mijn wil in, maar ik koester de hoop dat dit maar in weinig Duitse theaterzalen het geval zal zijn.

Ook in de Verenigde Staten werd aanvankelijk een "aangepast" einde gebruikt. Na verloop van tijd werd daar echter ook de "originale" versie geapprecieerd. Zo schreef de New York Times in 1889:

for audiences composed of persons who think deeply on such questions as the position of the married woman in the family, and how women should be educated for marriage, few plays can be more attractive. It raises the question of Women's Rights in a way that affords food for endless discussion.

Tenslotte mag een citaat uit de bespreking van "the waspish Clement Scott, Ibsen's bitterest antagonist" (Michael Egan (ed.), Ibsen. The Critical Heritage) n.a.v. de opvoering van *A Doll's House* in Londen niet onvermeld blijven:

"It is all self, self, self! This is the ideal woman of the new creed; not a woman who is the fountain of love and forgiveness and charity, not the pattern woman as we have admired in our mothers and our sisters, not the model of unselfishness and charity, but a mass of aggregate conceit and self-sufficiency, who leaves her home and deserts her children because she has herself to look after"

Ten slotte nog dit. Er wordt vaak beweerd dat actrice Elise Hwasser Ibsen gevraagd zou hebben wat er gebeurde na de breuk op het einde van het derde bedrijf. Ibsen zou dan geantwoord hebben "Hvor fanden vil De da, at jeg skal vide det?" ("Hoe kunt u nu verdorie van me verwachten dat ik dat weet?") De briefwisseling tussen Hwasser en Ibsen is echte niet bewaard gebleven en er is geen enkel schriftelijk bewijs dat deze bewering kan staven.

Moderne citaten i.v.m. met Et dukkehjem

* We need our modern Nora. The woman who dares to break away and seek a different life. Because in every country in the world women are worse off than men. Women account for 70 per cent of the poorest people in the world but only thirteen per cent of parliamentarians. Women own only one per cent of all land and account for a clear majority of illiterates.

Ways of thinking that support gender disparities and suppress women exist in all cultures, religions and social strata. Ibsen wrote of such ways of thinking more than a century ago and we still recognise them today. They are the reason why women lack economic rights and are excluded from the halls of power. Millions of women suffer violent abuse from their partners, and hundreds of thousands of women and children are trafficked to meet the demands of the globalised sex industry.

[Björg Skotnes, vrouwenactiviste]

* Nora tror hun elsker Helmer. Og hun vil elske, som så mange av oss. Men hva vet vi om kjærligheten i de første årene av et samliv? Nora tror at Helmer er av større format enn han er. Det er igjen hans tragedie. Han holder ikke mål, et svært menneskelig trekk. Idag ser vi vel på Helmer med mer forståelse enn tidligere. (actrice Lise Fjeldstad)

[Nora denkt dat ze van Helmer houdt. En ze wil van iemand houden, zoals zo velen onder ons. Maar wat weten we over de liefde in de eerste jaren dat we samen zijn? Nora schat Helmer groter in dan hij is. Dat is

dan weer zijn tragedie. Hij voldoet niet, een erg menselijke trek. Vandaag de dag kunnen we wel meer begrip voor hem opbrengen dan vroeger.]

* Undoubtedly, Ibsen was pointing to a genuine and serious problem of the time – the assumed inability of women to lead any but a domestic existence, without intellectual content [...] But if this were its principal moral focus, the play would have lost its impact by now, since the point has long been conceded. [...] Ibsen had a much larger target: the change of people from within, so that they might finally express their true nature unmediated by the distortions of society. (Th. Dalrymple)

* Hva beror Ibsens storhet på? Det som slår en først, er nok aktualiteten i temaer han tar opp. Nora i "Et dukkehjem" er blitt selve ikonet for kvinnefrigjøring – i Kina er "noraisme" ordet for feminisme. Særlig i land med sterk kvinneundertrykkelse har dette stykket, trolig Ibsens mest spilte, sprengstoff i seg. (Lars Roar Langslet)

[Waarom is Ibsen zo'n groot auteur? Wat eerst opvalt is de actualiteit van de thema's die hij behandelt. Nora uit Et dukkehjem is het icoon van de vrouwenemancipatie geworden – in China is "noraisme" het woord voor feminisme. Zeker in landen waar vrouwen sterk onderdrukt worden, is dit stuk, waarschijnlijk Ibsens meest gespeelde, explosieve materie.]

* komt tot de bevinding dat Ibsen, gebruik makend van [...] de geijkte formules, wendingen en konventies van de toen alomheersende vaudeville en melodrama [...] een tragedie schiep die meteen ook vernieuwend was ten opzichte van de klassieke tragedie – die draaide immers steeds om schuld, lotsbestemming en onvermijdelijkheid, wat personages zowel als gegeven onvermijdelijk mytologizeerde. Ibsen daarentegen dramatizeert het dagdagelijkse leven, en toont aan dat dit behoorlijk gemakkelijk in een tragedie uitmondt. Hij wou immers komaf maken met de konventie als zou er naast de reële werkelijkheid een teaterwerkelijkheid bestaan; dus creëert hij een drama waarin er tussen personages en toeschouwers geen enkele afstand meer is (Romain Debbaut in zijn recensie van Yves Chevrel, Henrik Ibsen, Maison de poupée. Etude littéraire)

https://www.ibsen.uio.no/DRINNL_Du%7Cintro_background.xhtml (gaat o.a. dieper in op de vraag in hoeverre Ibsen de "zaak Laura Kieler" als inspiratiebron gebruikte bij het schrijven van "Et dukkehjem". Laura Kieler (1849-1932) was er een Noors-Deense schrijfster die net als Nora in "een spiraal van financiële zelfdestructie" (Dirk Leyman) terecht kwam.

https://www.ibsen.uio.no/DRINNL_Du%7Cintro_performance.xhtml (bevat een uitgebreid overzicht van wat kranten in verschillende landen schreven na de eerste opvoering van "Et dukkehjem")